

УДК 80/81
ББК 81.2-3

**ВОЖАҲОИ КУҲАН ДАР
НИЗОМИ ТОПОНИМИКАИ
САДАИ МИЁНАИ КҶҲИСТОНИ
МАСҶОҲ**

Одинаев Абдуманнон, н.и.ф., сармуаллими
кафедраи умумидонишигоҳии забони тоҷикии
МДТ «ДДХ ба номи акад.Б.Гафуров»
(Тоҷикистон, Хуҷанд)

**ДРЕВНИЕ СЛОВА В СИСТЕМЕ
ТОПОНИМОВ МЕСТНОСТИ
САДАИ МИЁНА В ГОРНОЙ
МАТЧЕ**

Одинаев Абдуманнон, к. филол. н., старший
преподаватель общеуниверситетской кафедры
таджикского языка ГОУ «ХГУ им. акад. Б.
Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)

**ANCIENT WORDS IN THE SYSTEM
OF TOPONYMS SPREAD IN SADAI
MIYONA AREA REFERRING TO
MOUNTAINOUS MATCHA**

Odinayev Abdumannon, candidate of philological
sciences, senior lecturer of all-University
department of the Tajik language under the SEI
“KhSU named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan,
Khujand)
E-MAIL: sameev_51@mail.ru

Калидвожаҳо: гӯишҳои Кӯҳистони Масҷоҳ, Садаи Миёна, топонимикаи
(номвожаҳои) Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масҷоҳ, забони сугдӣ, забони ягнобӣ,
таҳлили этимологӣ, А.Л. Хромов

Таҳлили этимологӣ як қатор номвожаҳои (топонимҳои) Садаи Миёнаи
Кӯҳистони Масҷоҳ, ки дар таркиби онҳо вожаҳои қадимии сугдию тоҷикӣ маҳфуз
мондаанд, сурат гирифтааст. Зикр гардидааст, ки вожаҳои қадимаи тоҷикию сугдӣ
дар таркиби топонимҳои Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масҷоҳ маҳфуз монда, нисбат
ба унсурҳои дигари таркиби лугавии забон устувортар буда, ба таҳаввулоти
сохторӣ маъноӣ камтар дучор мегарданд. Дар мисоли як қатор топонимҳои бо ҷузъи
тунд (Тундак, Сари Тундӣ) мавҷуд будани робитаи бевоситаи байни номвожа
(топонимҳо) ва мавқеи табиӣ ҷуғрофӣ ҷойгиршавии маҳал собит қарда шудааст.
Дар асоси таҳлили ҷузъҳои номвожаҳои мушаххас, аз ҷумла топоними **Рева два шӯр**
ба мулоҳизаҳои олими маъруф, муҳаққиқи забонҳои сугдию ягнобӣ Алберт Леонидович
Хромов тасҳеҳ ворид қарда шудааст.

Ключевые слова: говоры Горной Матчи, Садаи Миёна, топонимикаи местности Садаи
Миёна, согдийский язык, ягнобский язык, этимологический анализ, А.Л. Хромов

Проведен этимологический анализ некоторых топонимических названий местности
Садаи Миёна в Горной Матче (Горноматчинского района), в составе которых
сохранились древние согдийские и таджикские слова. Утверждается, что древние
таджикские и согдийские слова, сохранившиеся в составе топонимов Садаи Миёна в
Горной Матче, свидетельствуют об устойчивости топонимов по сравнению с другими
лексическими элементами языка, их меньшей подверженности изменениям в форме и
семантике. Отмечается закономерная связь названия местности (топонима) с его
естественно-географическим расположением на примере ряда топонимов со словом

*«тунд» (Тундак, Сари Тунди). На основе анализа компонентов конкретных топонимов, в частности топонимов **Ревад** и **Шур**, внесены убедительные уточнения в некоторые соображения Альберта Леонидовича Хромова, известного языковеда, исследователя согдийского и ягнобского языков и говоров таджиков Матчинского района.*

Key words: *Mountainous Matcha vernaculars, Sadai Miyona, toponymics of Sadai Miyona area, Sughdian language, Yaghnob language, etymological analysis, A.L. Khromov*

The author has conducted an etymological analysis of some typological names of Sadai Miyona area in Mountainous Matcha (Kuhistoni Mastchoh nokhiya) whose composition preserved ancient Tajik and Sughdian words. It is asserted that the latter testify to sustainability of toponyms in comparison with other lexical elements of the language, their less liability to change in forms and semantics. The author underscores a regularity of connection between locality name (toponym) and its natural-geographical appurtenance, illustrating his confirmation by taking a number of toponyms with the component “tund” (Tundak, Sari Tundi) as examples. Proceeding from the analysis of the components included into concrete toponyms, those ones of Revad and Shur, he adduces convincing specifications into certain considerations belonging to Albert Leonidovich Khromov, renowned linguist, researcher of Sughdian and Yaghnob languages and also vernaculars of Tajiks living in Mastchoh nokhiya.

Худуди Тоҷикистон, бавежа водии Зарафшон аз ҷиҳати фарогирии номвожаҳои ҷуғрофӣ ва умуман топоним, микротопоним, гидроним, ойконим ва ғайра ба се бою рангин буда, низоми ҷойномҳои он аз қабатҳои мухталифи забони иборат мебошад. Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки низоми топонимикаи Кӯҳистони Масчоҳ ба се мураккаб буда, дар баробари калимаҳои асливу иқтибосии маъмул, унсурҳои луғавии куҳанро дар бар мегирад, ки дар тӯли асрҳо дар таркиби номи мавзӯҳои ин минтақа хифозат гардидаанд.

Маводе, ки дар худуди Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масчоҳ ҷамъоварӣ гардиданд, шаҳодат аз он медиҳанд, ки як гурӯҳ калимаҳои асрҳо инчониб дар таркиби номвожаҳои ҷуғрофӣ маҳфуз мондаанд. Як нуктаро бояд таъкид намуд, ки номҳои ҷуғрофӣ нисбат ба калимаҳои маъмули таркиби луғавии забон устувортар буда, ҳам ба таҳаввулотӣ сохторию маъноӣ кам дучор гардида ва ҳам умри бештар мебинанд. Борҳо дар таърих фоҷеа бар сари халқияту миллатҳои омада худ ва забонашонро аз байн рабуда, аммо номҳои ҷуғрофӣ ҷон ба саломат бурда, асрҳои мадид дар истифода будаанд. Ҳазорон номвожаҳои ҷуғрофӣ сӯғдиасли маҳфузмонда дар сарғаҳи Зарафшонро метавон ба ҳайси далели гуфтаҳои боло зикр намуд, ки ҳарчанд аз матрук гардидани забони сӯғдӣ ҳазор сол сипарӣ шуда бошад ҳам, то кунун онҳо дар истифодаи умум қарор доранд.

Дар ин мақола доир ба чанд номвожаҳои ҷуғрофӣ Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масчоҳ, ки дар таркиби худ калимаҳои тоҷикиву сӯғдӣи куҳанро хифозат намудаанд, ибрози назар хоҳем намуд.

Ревад номи тағобе дар деҳаи **Эсизи** Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масчоҳ аст, ки асосан ҷароғоҳи мардуми рустоҳои **Муждифу Эсиз** мебошад. Бояд таъкид намуд, ки бо ҳамин ном дар ноҳияи Айнӣ деҳае мавҷуд аст, ки, тибқи ривояти ашхоси солхӯрда, гӯё макони аслии мардуми он ҳамин **Ревад** ҳаст. Чанд садсола қабл аз ин, гӯё кӯле қанда шуда, деҳаро хароб ва қисми зиёди аҳолиро нобуд намудааст ва эшон баъд аз он тарки макон гуфта, ба деҳаи **Ревади** хозираи воқеъ дар ноҳияи Айнӣ кӯч бастаанд.

Б.Ализода зимни баррасии чанд топоформанти суғдии водии Зарафшон таъкид мекунад, ки «ин ном (**Ревад** - **А.О.**) аз ду чузъ иборат аст: «Rēv», «ad!» [1, 69], аммо аз зикри чӣ маънӣ доштани чузъҳои ин номвожа худдорӣ менамояд.

Профессор А.Л.Хромов суғдӣ будани вожаи «gōwt», «gout»-ро таъкид намуда, бо тақя ба М.Шварте шаклҳои онро дар забонҳои мухталиф ба тариқи зайл нишон додааст: «яғн. gōwt», «gout», суғ. «g`w`th=gāyat», хораз. «g`wun» «замин», «чой», авест. «gavan» «водӣ», п. м. «gōp» «самт, чихат», осет. «gan» (дар лаҳҷаи иронӣ) ва «gauḡn» (дар лаҳҷаи дигорӣ) «чой» [11, 163]. Калимаи суғдии «gāyat», ки профессор А.Л.Хромов суғдӣ будани онро таъкид кардааст, дар «Луғати фурс»-и Асадии Тусӣ дар шакли «ровад» омада, чунин маънидод шудааст: «чойе бошад пуштаву сабза бар ӯ руста» [8, 74]. Забоншинос А.Л.Хромов таъкид мекунад, ки дар забони имрӯзаи яғнобӣ ба чои ин вожа калимаи тоҷикии «tagōb//tigōb» истифода мешавад. Аммо, чунонки зикр гардид, номвожаи мавриди назар дар шакли **Тағоби Ревад** омадааст, яъне на ҳама вақт «тағоб» метавонад маънии «ревад»-ро дошта бошад, зеро тағобҳое низ ҳастанд, ки шароити табиӣ онҳо на ба маънии луғавии «ревад» мувофиқат доранд.

Ҳамчунин П.Б.Луре бо тақя бар «Китоб-ул-ансоб»-и Самъонӣ ва «Мӯъҷам-ул-булдон»-и Ёкути Ҳамавӣ таъкид мекунад, ки дар асрҳои миёна дар наздикии Бухоро маконе бо номи **Ревад** вучуд доштааст, ки, тибқи пажӯҳиши ӯ, баъзе аз топонимҳои Бухорову Самарқанд ва атрофи ин шаҳрҳо бо номҳои ҷуғрофӣ сарғаҳи Зарафшон шабоҳат доранд ё ҳамсон буданд [2, 12]. Дар асоси ин андеша Б.Ализода таъкид мекунад: «Баид нест, ки баъд аз вуруди нерӯҳои юнонӣ, араб ва сипас муғул соқинони шаҳрҳои бузурги Суғд ба кӯҳистони болооби Зарафшон муҳочират карда бошанд» [1, 70]. Бояд таъкид намуд, ки ин андешаи пешниҳоднамудаи Б.Ализода чандон боварибахш нест, зеро ба болооби Зарафшон ҳичрат намудани мардум тасаввурношуданист, баръакс мувофиқи иттилои дардастдошта кӯч бастан аз сарғаҳи Зарафшон ба водии мухталиф ва манотиқи дигар зикр гардидааст. Аз ҷумла, дар садсолаи охир мардум аз ноҳияҳои Айниву Кӯҳистони Масчоҳ ва Яғноб ба Масчоҳ, Спитамен, Ҷаббор Расулов, Зафаробод, Исфара ва ҷойҳои дигар ҳичрат намуданд, ки худ далели ин гуфтаҳост.

Бо дарназардошти маъниҳои номвожаи **Ревад** ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки он ифодагари макони сабзу хуррам ва чарогоҳи чаҳорпоён мебошад.

Нов. Бино ба навиштаи номвожашинос О.Маҳмадҷонов, «нов» калимаи яғнобӣ буда, дорой маънои «дараи хурд, пахтаи мебошад» [3, 53]. Дар «Фарҳанги яғнобӣ-тоҷикӣ» вожаи мазкур «сой, дара» маънидод шудааст [4, 135]. Бояд гуфт, ки ин топоним дар минтақаи мавриди пажӯҳиш яке аз серистеъмолтарин номвожаҳо маҳсуб мешавад, ки ба маънии дараи нисбатан хурд корбаст мегардад. Зикр намудан бамаврид аст, ки номвожаи «нов» дар низоми топонимияи минтақаи мавриди пажӯҳиш ҳамроҳ бо калимаҳои дигар дар қолаби ибораи изофӣ корбаст гардида, чузъи асосӣ мебошад: Нови Чашма (деҳаи Худғифи Офтобрӯ), Нови Пиёз (д. Эсизи Поён), Нови Бед (д. Ревомутк.), Нови Порут (д. Ревомутк.), Нови Карғ (д. Худғифи Соя), Нови Кач (д. Худғифи Соя), Нови Сел (д. Рогиф), Нови Шолот (д. Худғифи Офтобрӯ) ва монанди инҳо.

Шӯр низ аз ҷумлаи номвожаҳои серистеъмоли Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масчоҳ буда, на ба маънии маъмуле, ки дар забони тоҷикии адабӣ (ҳаяҷон, изтироб ошуфтагӣ; ғавғо, фарёд; фитна, ғасод, ошӯб ва ғайра) (13, 2, 608-609) корбаст мегардад,

истифода мешавад, балки комилан маънии нав дорад. Ин номвожа ҳам дар алоҳидагӣ ва ҳам дар таркиби номвожаҳои чуғрофии минтақа зиёд ба назар расида, ифодагари мавзеъҳои мебошад, ки он ҷойҳо ҷариву касногузар ва варта ҳастанд. Профессор А.Л.Хромов дар дараи Фондарё мавҷудияти мавзеоро бо номи **Нови шӯр** ба қайд гирифта, онро «нови сернамак» маънидод кардааст [10, 48]. Бояд зикр намуд, ки дар Кӯҳистони Масчоҳ мавзеъҳои, ки дар таркиби номи онҳо калимаи «шӯр» ба назар мерасад, бо намак ягон иртиботе надошта, макони касногузар ва ҷариро ифода мекунанд. Ин муҳаққиқ дар китоби ба лаҳҷаи мардуми Масчоҳ бахшидаи худ калимаи «шӯртангӣ»-ро «макони душворгузар дар кӯҳистон» маънидод кардааст [9, 194], ки далели гуфтаҳои боло мебошад. Чунонки зикр гардид, дар минтақаи мавриди назар ин номвожа ба касрат корбаст гардида, ифодагари ҷойҳои душворгузар ё касногузари ҷарӣ мебошад: Шӯри Ортиқ (мавзеи кӯҳии касногузар, д.Худгифи Офтобрӯ), Сари Шӯр (мавзеи касногузари кӯҳ, д. Худгифи Соя), Шӯри Мазор (кӯҳ, д.Худгифи Соя) ва ғайра.

Порут. Ин топоним калимаи сохтаи суғдӣ мебошад, ки аз ду ҷузъ таркиб ёфтааст. Ҷузъи аввали он «по-» гунаи муҳаффафи «под» мебошад, ки муҳаққиқони соҳа суғдӣ будани онро исбот намуда, ба маънии «ҷой, макон» истеъмол шуданаширо таъкид кардаанд [12, 29]. Бояд зикр намуд, ки ин вожа дар таркиби номвожаҳои чуғрофӣ дар шакли «пад» низ ба мушоҳида мерасад, масалан Падроғ (деҳа дар Кӯҳистони Масчоҳ), Падрут (деҳа дар ноҳияи Панҷакент). Ҷузъи дувуми номвожаи мазкур «рут» мебошад, ки маънии «наҳр, дарёча ва ҷӯи калон»-ро дорад. Муҳаққиқон ба он назар мебошанд, ки ««-рӯд» дар забони форсии қадим шакли «gauta»-ро дошт, ки алҳол дар забони яғнобӣ истифода мешавад. Дар забони суғдӣ ва ҳамчунин забони форсии миёна сурати «рӯт»-ро гирифт, ки табиист. Зеро дифтонги қадимаи «аи» дар давраи миёнаи инкишофи забонҳои эронӣ садонокӣ «ӯ»-ро медиҳад, «а» аз охир ихтисор мешавад, овози «т» бошад, ба «д» бадал мегардад.

Аз ин ҷо дар форсии қадим гаига; форсии миёна ва суғдӣ рӯт; тоҷикӣ -форсӣ рӯд» [7, 37].

Ҳар ду ҷузъи номвожаи мазкур дар якҷоягӣ ифодагари мавзеи гидронимӣ буда, ба маконе далолат мекунанд, ки дар он ҷо об мавҷуд аст. Худи мавзеи чуғрофӣ Порут низ ин андешаро собит месозад.

Яке аз номвожаҳои сохта, ки дар ин минтақа доираи истифодаи густурда дорад, калимаи «**тунд**» мебошад, ки дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» дар баробари маъниҳои дигар, маънии маҷозии он «фароз, ҷарии рост буридашуда, сари кӯҳ, баландӣ» низ оварда шудааст [13, 2, 377]. Бо калимаи «тунд» дар Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масчоҳ чандин мавзеъ номгузорӣ шудааст, аз ҷумла, Тундак (кӯҳ, д.Худгифи Соя), Сари Тундӣ (кӯҳ, д.Худгифи Соя), Тундак (мавзеъ, д.Муждиф). Бояд гуфт, ки, дарвоқеъ, ҳар ҷое, ки дар номи он ин калима вучуд дорад, фароз буда, бори дигар робитаи номи гузошташуда бо мавзеи ҷойгиришавии маконро далолат мекунад. Ин калима аз ҷиҳати баромади забонӣ мансуби забони тоҷикӣ буда, беш аз ҳазор сол аст, ки аз ҷониби намояндагони он дар истифода аст. Корбурди ин вожа дар «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсии Тӯсӣ ба мушоҳида расид:

Ту бо шоҳ баршав ба болои тунд,

Зи тирони лашкар машав ҳеч кунд [13, 2, 377]

Дар ғӯиши сокинони Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масчоҳ аксар маъниҳои вожаи мазкур, аз ҷумла «фароз, ҷарии рост, тез» мустаъмал мебошанд;

Дар аксар луғатномаҳои дастрас ташреҳ гардидани вожаи «карафс» маънои онро дорад, ки он дар гузашта аз ҷумлаи вожаҳои серистеъмол маҳсуб мешуд. Вожа дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» чунин маънидод шудааст: «ғиёхе, ки гӯё агар одами кажумзада онро хӯрад, мемуздааст» (13, 1, 539).

Ҳамчунин истифодаи ин вожа дар асари машҳури Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ «Маснавии маънаӣ» ба назар расид, ки аз серистеъмолии он шаҳодат медиҳад:

*Мӯ ба мӯву зарра-зарра макри нафс,
Мешиносиданд чун гул аз карафс [6, 25].*

Муҳаммад Ғиёсиддин дар «Ғиёс-ул-луғот» бо таъя ба «Мунтахаб» ва «Латоиф» роҷеъ ба ин вожа чунин навиштааст: «**Карафс** давоест монанди азвоин, бӯяш нохуш ва тез бошад ва он аҷмуи вилоятест ва аз хавоси ӯ яке ин аст, ки кажумгазида агар бихӯрад, филҳол бимирад» [5, 165]. Мураттибони «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ҳамин маънии дар «Ғиёс-ул-луғот» овардашударо такрор намуда, ин байти Хоқониро шоҳид овардаанд:

*Масоз айш, ки номардум аст табъи ҷаҳон,
Махӯр **карафс**, ки пуркаждум аст бому саро. [13, 1, 539].*

Низомии Ганҷавӣ дар достони «Лайлӣ ва Мачнун»-и худ вожаи «карафс»-ро чунин корбаст намудааст:

*Заҳрест ба қаҳри нафс додан,
Каждумзадаро **карафс** додан. (13, 1, 539).*

Бо ҳамин ном, яъне **карафс** дар Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масчоҳ ғиёҳи паҳнбарге ҳаст, ки дар миёни мардум доираи истифодаи васеъ дорад ва дар таркиби номи чандин мавзеи ин минтақа ба назар расид: **Чашмаи Карафсак** (чашма, д. Худғифи Офтобрӯ), **Чашмаи Карафс** (чашма, д. Эсизи Поён).

Маҳфуз мондани калимаҳои куҳани суғдиву тоҷикӣ дар низоми номвожаҳои ҷуғрофии Садаи Миёнаи Кӯҳистони Масчоҳ бори дигар шаҳодат аз он медиҳад, ки асомии манотиқи мухталиф нисбат ба аносири луғавии таркиби забон устувор буда, ба таҳаввулоти шакливу маъноӣ камтар дучор мегарданд. Мисолҳои овардашуда далолат бар он мекунад, ки низоми топонимика дорои имконияти ҳифзоти вожаҳо дар тури таърих мебошад. Маҳз ҳамин хусусияти номвожаҳои ҷуғрофӣ боис шудааст, ки онҳоро ҳамчун сарчашмаи боэътимод барои равшан намудани саҳифаҳои тираи таърихи миллат эътироф кардаанд. Зикр намудан ба маврид аст, ки дар низоми топонимияи Кӯҳистони Масчоҳ умуман, Садаи Миёна, маҳсусан калимаҳои куҳани зиёдеро мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар як мақолаи имконияти баррасӣ намудани онҳоро надорем. Номвожаҳои ҷуғрофие, ки дар мақола баррасӣ гардиданд, муште аз хирвор буда, аз ҷиҳати баромади забонӣ сетои онҳо (ревод, нов, порут) мансуби забони суғдӣ ва сетои дигар (шӯр, тунд, карафс) баромадӣ тоҷикӣ доранд.

Пайнавишт:

1. Ализода, Б. Чанд пасванди суғдӣ дар асомии хоси ҷуғрофиёи водии Зарафшон/ Б.Ализода.// Рӯдакӣ. Фаслномаи адабӣ-фарҳангии Ройзани фарҳангии ҶИ Эрон дар Тоҷикистон. Соли даҳум, шумораи 24, ноизи 1388. -С.65-74.
2. Лурье, П.Б. Историко-лингвистический анализ согдийской топонимии: автореф. дисс... канд. филол.наук/ Лурье П. - СПб., 2004. - 20 с.
3. Маҳмадҷонов, О. О. Топонимия ва микротопонимияи қисмати шимолии водии Ҳисор/ О.О.Маҳмадҷонов. - Душанбе: Шӯҷоиён, 2010. -288 с.
4. Мирзозода, С. Луғати ягнобӣ-тоҷикӣ/ С.Мирзозода. - Душанбе, 2002. - 235 с.

5. Ромпурӣ, М. *Ғиёс-ул-лугот/ М.Ромпурӣ. Ҷилди 1. - Душанбе: Адиб, 1987. - 480 с; Ҷилди 2. - Душанбе: Адиб, 1988. - 416 с.*
6. Румӣ, Ҷ. *Маснави маънавӣ/ Ҷ.Румӣ. Танзим, таҳия ва баргадони Бадриддин Алиев ва Алӣ Муҳаммади Хуросонӣ. - Техрон, 1379//2001. - 728 с.*
7. Рустамов, А. *Топонимҳои сугдиҳои дараи Киштут/ А.Рустамов// Мактаби советӣ. - Душанбе, 1976, №11. - С. 33-38.*
8. Тӯсӣ, А. *Лугати фурс/ Асадии Тӯсӣ. Муқаддима, таҳия, таълиқот, ҳошия ва феҳристи Н.И. Ғиёсов.- Хуҷанд, 2015.-320 с.*
9. Хромов, А.Л. *Говоры таджиков Матчинского района/ А.Л.Хромов. - Душанбе, 1962. - 213 с.*
10. Хромов А.Л. *Очерки по топонимии и микропонимии Таджикистана/ А.Л.Хромов. - Душанбе: Ирфон, 1975. - 88 с.*
11. Хромов А.Л. *Ягнобские архаизмы в топонимических названиях// Иранское языкознание. История, этимология, типология (К 75-летию проф. В.И.Абаева). - М.: Наука, 1976. - С.160-167.*
12. Хромов, А. *Согдийская топонимия родины Рудаки/ А.Л.Хромов // Ёдбуди устод Рӯдакӣ (тартибдиҳанда А. Афсаҳзод). - Душанбе: Дониш, 1978. - С. 27-31.*
13. Фарҳанги забони тоҷикӣ. *Ҷилди 1. - М.: СЭ, 1969. - 952 с; Ҷилди 2. -М.: СЭ, 1969. - 948 с.*

Reference Literature:

1. Alizoda, B. *Some Sughdian Suffixes Forming Specific Geographical Names of the Zarafshan Valley / B.Alizoda// Rudaki. Literary and Cultural Bulletin of the Cultural Council of the Islamic Republic of Iran in Tajikistan. Tenth year, No. 24, - 1388. - pp. 65 - 74.*
2. Lurie, P.B. *Historico-Linguistic Analysis Relating to Sughdian Toponymy: synopsis of candidate dissertation in philology / P.B. Lurie - SPb., 2004. - 20 pp.*
3. Mahmadjonov, O.O. *Toponymy and Microtoponymy of the Northern Part of the Hissar Valley / O.O. Mahmadjonov. - Dushanbe: Shujoiyon, 2010. - 288 pp.*
4. Mirzozoda, S. *Yagnobi-Tajik Dictionary / S. Mirzozoda. - Dushanbe, 2002. - 235 pp.*
5. Rompuri, M. *Ghiyos-ul-Lughat / M. Rompuri. -V.1. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1987. - 480 pp.; - V.2. 1988. - 416 pp.*
6. Rumi, J. *Masnavi-i Manavi/ J. Rumi. Revised, enlarged and translated by Badriddin Aliyev and Ali Muhammad Khurosoni. - Tehran, 1379 // 2001. - 728 pp.*
7. Rustamov, A. *Sughdian Toponyms of Kishtut Gorge / A.Rustamov // Soviet School. - Dushanbe, 1976, №11. - pp. 33 - 38.*
8. Tusi, A. *Lughati Furs (Farsi Dictionary)/ Asadi Tusi. Introduction, elaboration, analysis, margins and catalogue by N.I. Ghiyosov.- Khujand, 2015. - 320 pp.*
9. Khromov, A.L. *Vernaculars of the Tajiks Living in Matcha Nokhiya / A.L. Khromov. - Dushanbe, 1962. - 213 pp.*
10. Khromov, A.L. *Essays on Toponymy and Microtoponymy of Tajikistan / A.L. Khromov. - Dushanbe: Cognition, 1975. - 88 pp.*
11. Khromov, A.L. *Yagnob Archaisms in Toponymic Names // Iranian Linguistics. History, Etymology, Typology (to the 75-th anniversary of Prof. V.I. Abayev). - M.: Science, 1976. - pp. 160 - 167.*
12. Khromov, A. *Sughdian Toponymy of Rudaki's Homeland / A.L. Khromov // To the Memory of Ustod Rudaki (compiled by A. Afsanzod). - Dushanbe: Knowledge, 1978. - pp. 27-31.*
13. *The Dictionary of the Tajik Language. - V.1. - M.: Soviet Encyclopedia, 1969. - 952 pp.; - V.2. 1969. - 948 pp.*